

**UCHWAŁA NR XIX/138/2020
RADY GMINY LELIS**

z dnia 29 września 2020 r.

w sprawie przyjęcia "Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Lelis na lata 2020-2023"

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt. 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2020 r. poz. 713) oraz art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2020 r. poz. 282, z późn. zm.) uchwała się, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się „Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Lelis na lata 2020 – 2023”, zaopiniowany pozytywnie przez Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy.

§ 3. Traci moc uchwała Nr XI/83/2019 Rady Gminy Lelis z dnia 24 września 2019 r. w sprawie przyjęcia „Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami na lata 2020-2023”.

§ 4. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Mazowieckiego.

Przewodniczący Rady Gminy

Anna Danuta Dobkowska

Załącznik
do uchwały Nr XIX/138/2020
Rady Gminy Lelis
z dnia 29 września 2020 r.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Lelis na lata 2020-2023

Lelis, wrzesień 2020 r.

SPIS TREŚCI	STR.
1. Wstęp.....	2
2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami.....	2
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce.....	2
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.....	5
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.....	9
6. Dziedzictwo kulturowe Gminy Lelis.....	12
6.1. Zarys historii obszaru gminy.....	12
6.2. Charakterystyka zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego Gminy...	13
6.3. Gminna ewidencja zabytków.....	14
6.4. Wykaz stanowisk archeologicznych z terenu gminy Lelis.....	15
6.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy.....	20
7. Priorytety i kierunki działań programu opieki nad zabytkami.....	21
8. Instrumenty służące realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami.....	24
9. Zasady oceny realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami.....	24
10. Źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami.....	25

1. Wstęp

Przedmiotem opracowania jest dziedzictwo kulturowe w granicach administracyjnych gminy, natomiast celem jest określenie zasadniczych kierunków działań i zadań na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami. Gminny program opieki nad zabytkami służy poprawie stanu zachowania środowiska kulturowego. Ustala się w nim rozwiązania organizacyjne i finansowe, jak również edukacyjne i wychowawcze, które mają doprowadzić do osiągnięcia tego celu.

2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Podstawę prawną opracowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami (dalej GPOnZ) stanowi ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Art. 87 pkt. 1. i 3-5 ustawy określa obowiązek gminy dotyczący sporządzania i uchwalania gminnego programu opieki nad zabytkami, który:

- 1) winien być opracowywany na okres 4 lat;
- 2) służy celom określonym w ustawie;
- 3) przyjmuje rada gminy po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków;
- 4) ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym.

Z realizacji programu wójt sporządza co 2 lata sprawozdanie, które przedstawia radzie gminy. Natomiast w art. 87 ust. 2 cytowanej ustawy zawarte są najważniejsze cele opracowania programu opieki nad zabytkami, t.j:

- 1) włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- 2) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- 3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- 4) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- 5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- 6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- 7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Zabytki zostały objęte ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela w:

- art. 5 – „ Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”;
- art. 6 ust. 1 – „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju”;

- art. 86 – „Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie.”

Głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce jest ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. z 2020 r. poz. 282, z późn. zm.). Ustawa wprowadza prawne określenia pojęcia – zabytek. Jest to nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Ustawa dzieli zabytki na trzy grupy:

- 1) zabytki nieruchome – będące, w szczególności krajobrazami kulturowymi, układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi, dziełami architektury i budownictwa, dziełami budownictwa obronnego, obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi, cmentarzami, parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni, miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 2) zabytki ruchome - będące, w szczególności: dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje, numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami, wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego, materiałami bibliotecznymi, instrumentami muzycznymi, wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi, przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 3) zabytki archeologiczne - będące, w szczególności: pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyskami, kurhanami, relikwiami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Formami ochrony zabytków są:

- 1) wpis do rejestru zabytków;
- 2) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- 3) uznanie za pomnik historii;
- 4) utworzenie parku kulturowego;
- 5) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Zgodnie z art. 16. w/w ustawy Rada Gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Na terenie parku kulturowego lub jego części mogą być ustanowione zakazy i ograniczenia dotyczące:

- 1) prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej;
- 2) zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych;
- 3) umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego;
- 4) zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury;
- 5) składowania lub magazynowania odpadów.

W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) parków kulturowych.

W studium i planie, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Projekty i zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu.

Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy.

Rodzaje ewidencji zabytków:

- 1) krajowa ewidencja zabytków prowadzona w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków, przez Generalnego Konserwatora Zabytków,
- 2) wojewódzka ewidencja zabytków prowadzona w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa przez Wojewódzkiego konserwator zabytków,
- 3) ewidencja zabytków znajdujących się na polskich obszarach morskich prowadzona w formie zbioru kart ewidencyjnych przez właściwego dyrektora urzędu morskiego,
- 4) gminna ewidencja zabytków prowadzona w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy przez wójta.

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Organami ochrony zabytków są:

- 1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;
- 2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków.

Wykonywanie zadań w zakresie kultury i ochrony zabytków jest ustawowym zadaniem samorządów. W art. 7 ust. 1, pkt 9 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz.U. z 2020 r. poz. 713) zostały określone zadania własne gminy: „zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy (...) kultury, w tym (...) ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”. Inne uregulowania prawne w Polsce dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami znajdują się w wielu obowiązujących ustawach, w tym w:

- 1) ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz.U. z 2020 r. poz. 293, z późn. zm.),
- 2) ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (Dz.U. z 2020 r. poz. 1333),
- 3) ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (Dz.U. z 2020 r. poz. 1219),
- 4) ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz.U. z 2020 r. poz.55),
- 5) ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz.U. z 2020 r. poz. 65, z późn. zm.)
- 6) ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz.U. z 2020 r. poz. 194),
- 7) ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz.U. z 2020 r. poz.1057).

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i w bibliotekach zostały określone w:

- 1) ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz.U. z 2020 r. poz.902),
- 2) ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz.U. z 2019 r. poz.1479).

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz.U. z 2020 r. poz. 164).

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022 został opublikowany w M.P. z 2019 r. pod poz. 808, który obowiązuje od 12 września 2019 r. Głównym celem *Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022* jest **”stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami”**, który będzie realizowany przez trzy cele szczegółowe, podzielone na kierunki działania tj.: poprzez optymalizację systemu ochrony dziedzictwa kulturowego, wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami i budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego. W ramach programu będą realizowane m.in. następujące zadania:

- szkolenia dla pracowników jednostek samorządu terytorialnego w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym, w tym pracowników merytorycznych, z uwzględnieniem zagadnień z zakresu planowania przestrzennego i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami;
- budowanie zasobu wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym, regionalnym i centralnym;
- merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach;
- konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków nagradzający gminy za modelowe wdrażanie programów opieki nad zabytkami;
- wspieranie rozwijania kompetencji zawodowych przez pracowników służb konserwatorskich;
- ewaluacja standardów i metod konserwatorskich;
- wsparcie działań dokumentacyjnych zasobu zabytkowego;
- powołanie Centrum Architektury Drewnianej;
- upowszechnianie standardów i metod konserwatorskich dla wybranych zasobów zabytkowych;
- podniesienie bezpieczeństwa zabytków ruchomych przez sprzyjanie współpracy z opiekunami zabytków przez właściwe służby i instytucje;
- kampania społeczno-edukacyjna w mediach, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami i dostępności do zabytków dla osób z niepełnosprawnościami;
- tworzenie narzędzi edukacyjnych dla szkół i instytucji kultury, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- program dotacyjny dla organizacji pozarządowych w zakresie popularyzowania i upowszechniania wiedzy o dziedzictwie kulturowym, budowania świadomości lokalnej, a także włączania społeczeństwa w opiekę nad zasobem dziedzictwa kulturowego;
- w zakresie wzmocnienia zasobów wiedzy fachowej:
 - a) stworzyć system wiedzy o zabytkach i dziedzictwie niematerialnym,
 - b) radykalnie poprawić wykorzystanie technik cyfrowych.

Misją Programu opieki nad zabytkami w województwie mazowieckim 2018-2021, który został przyjęty uchwałą nr 174/18 Sejmiku Województwa Mazowieckiego w dniu 13 listopada 2018 r. jest podnieść skuteczność opieki nad zabytkami i dziedzictwem niematerialnym w województwie mazowieckim realizowana w czterech obszarach:

- 1) edukacja kształtująca świadomości postawy;
- 2) optymalizacja systemu dostępu do środków;
- 3) wypracowanie skutecznych narzędzi działania;
- 4) wzmocnienie zasobów wiedzy fachowej.

Cele strategiczne:

- w zakresie edukacji kształtującej świadomości postawy:
 - a) wprowadzić elementy edukacji o dziedzictwie w edukacji powszechnej,
 - b) wesprzeć edukacyjnie samorządy lokalnej i właścicieli zabytków,
- w zakresie optymalizacji systemu dostępu do środków:
 - a) zoptymalizować systemem dotacji wojewódzkich,
 - b) zaangażować gminy w finansowanie opieki nad zabytkami,
- w zakresie wypracowania skutecznych narzędzi działania:
 - a) ograniczyć ryzyko utraty najmniej trwałych elementów dziedzictwa,
 - b) poprawić poziom współpracy na rzecz dziedzictwa,
 - c) wzmocnić potencjał promocyjny zasobów,

Celem głównym STRATEGII ROZWOJU WOJEWÓDZTWA MAZOWIECKIEGO DO 2030 ROKU – (wyciąg) zmniejszenie dysproporcji rozwoju w województwie mazowieckim oraz wzrost znaczenia Obszaru Metropolitalnego Warszawy w Europie.

Za priorytetowy cel strategiczny przyjęto *rozwój produkcji ukierunkowanej na eksport w przemyśle zaawansowanych i średniozaawansowanych technologii oraz w przemyśle i przetwórstwie rolno-spożywczym.*

Jego osiągnięcie wymaga realizacji działań w następujących kierunkach:

- tworzenie warunków do generowania i absorpcji innowacji;
- rozwój produkcji: tworzenie warunków przyjaznych dla inwestorów i przedsiębiorców;
- wspieranie tworzenia i rozwoju przedsiębiorstw produkcyjnych;
- umiędzynarodowienie gospodarcze;
- tworzenie warunków do zwiększenia inwestycji pozarolniczych – głównie w przemyśle rolno-spożywczym.

Oprócz celu priorytetowego w dokumencie przyjęto trzy cele strategiczne:

- 1) *wzrost konkurencyjności regionu poprzez rozwój działalności gospodarczej oraz transfer i wykorzystanie nowych technologii,*
- 2) *poprawę dostępności i spójności terytorialnej regionu oraz kształtowanie ładu przestrzennego,*
- 3) *poprawę jakości życia oraz wykorzystanie kapitału ludzkiego i społecznego do tworzenia nowoczesnej gospodarki.*

Cel strategiczny *Wzrost konkurencyjności regionu poprzez rozwój działalności gospodarczej oraz transfer i wykorzystanie nowych technologii* będzie realizowany poprzez działania w kierunkach:

- wykorzystanie i wzmocnianie specjalizacji regionalnych;
- wspieranie rozwoju nowych technologii, w szczególności biotechnologii i biomedycyny, nanotechnologii, fotoniki i optoelektroniki, technologii informacyjno-komunikacyjnych (TIK) i kosmicznych;
- rozwój i uzupełnianie funkcji metropolitalnych – warszawa jako ośrodek stołeczny;
- wspieranie rozwoju miast regionalnych i subregionalnych;
- restrukturyzacja miast tracących funkcje gospodarcze;
- wzmocnianie potencjału rozwojowego i absorpcyjnego obszarów wiejskich;
- zwiększanie dostępu do szerokopasmowego Internetu i e-usług.

Osiągnięcie drugiego z celów strategicznych *Poprawa dostępności i spójności terytorialnej regionu oraz kształtowanie ładu przestrzennego* wymaga realizacji działań w kierunku:

- zwiększenia dostępności komunikacyjnej wewnątrz regionu;
- spójności wewnątrzregionalnej – koncentracji na najbardziej zapóźnionych podregionach;
- rozwoju form transportu przyjaznych dla środowiska i mieszkańców;
- zapobiegania nadmiernej suburbanizacji i kreowania ładu przestrzennego;
- udroźnienia systemu tranzytowego.

Realizacja cel strategicznego *Poprawa jakości życia oraz wykorzystanie kapitału ludzkiego i społecznego do tworzenia nowoczesnej gospodarki* będzie następować poprzez wdrażanie działań w kierunku:

- rozwoju kapitału ludzkiego i społecznego;
- aktywizacji rezerw rynku pracy oraz działania na rzecz poprawy sytuacji demograficznej;
- rozwoju priorytetowych dla regionu dziedzin nauki;

- wzrostu wykorzystania zasobów ludzkich poprzez zwiększenie mobilności zawodowej i przestrzennej;
- przeciwdziałania zjawisku wykluczenia społecznego, integracja społeczna;
- wyrównania szans edukacyjnych;
- podnoszenia standardów funkcjonowania infrastruktury społecznej oraz działania na rzecz ochrony zdrowia i bezpieczeństwa publicznego.

Uzupełnieniem powyższych celów strategicznych są dwa ramowe cele strategiczne. Pierwszy z nich *Zapewnienie gospodarce zdywersyfikowanego zaopatrzenia w energię przy zrównoważonym gospodarowaniu zasobami środowiska* będzie realizowany poprzez działania w następujących kierunkach:

- dywersyfikacja źródeł energii i jej efektywne wykorzystanie;
- wspieranie rozwoju przemysłu ekologicznego i eko-innowacji;
- zapewnienie trwałego i zrównoważonego rozwoju oraz zachowanie wysokich walorów środowiska;
- modernizacja i rozbudowa lokalnych sieci energetycznych oraz poprawa infrastruktury przesyłowej;
- przeciwdziałanie zagrożeniom naturalnym;
- poprawa jakości wód, odzysk/unieszkodliwianie odpadów, odnowa terenów skażonych oraz ograniczenie emisji zanieczyszczeń;
- produkcja energii ze źródeł odnawialnych.

Osiągnięcie drugiego celu ramowego *Wykorzystanie potencjału kultury i dziedzictwa kulturowego oraz walorów środowiska przyrodniczego dla rozwoju gospodarczego regionu i poprawy jakości życia* będzie wymagać realizacji działań w kierunku:

- wykorzystania walorów środowiska przyrodniczego oraz potencjału dziedzictwa kulturowego do zwiększenia atrakcyjności turystycznej regionu;
- upowszechnienia kultury i twórczości;
- kreowania miast jako centrów aktywności kulturalnej;
- wspierania rozwoju przemysłu kreatywnego;
- wykorzystania dziedzictwa kulturowego w działalności gospodarczej.

W Planie Rozwoju Lokalnego Powiatu Ostrołęckiego na lata 2016-2020 ujęto sześć celów głównych:

- 1) rozwój infrastruktury transportowej;
- 2) rozwój przedsiębiorczości;
- 3) podniesienie spójności społecznej i poziomu wykształcenia;
- 4) zachowanie dziedzictwa kulturowego Kurpiów oraz rozwój turystyki wiejskiej;
- 5) rozwój rynku pracy i przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu;
- 6) gospodarka przyjazna środowisku.

W ramach celu zachowanie dziedzictwa kulturowego Kurpiów oraz rozwój turystyki wiejskiej ujęto następujące cele operacyjnego:

- 1) ochrona i promocja wszystkich przejawów oryginalnej kultury ludowej Kurpiów Puszczy Zielonej;
- 2) wspieranie rozwoju twórczości artystycznej;
- 3) tworzenie małej infrastruktury turystycznej;
- 4) rozwój agroturystyki;
- 5) stworzenie produktu turystycznego powiatu
- 6) turystyczne zagospodarowanie walorów przyrodniczych powiatu.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

Gminny Program Opieki nad Zabytkami ma swoje odzwierciedlenie w planach rozwoju lokalnego a dokładnie w Strategii Rozwoju Gminy Lelis na lata 2014-2030 zatwierdzonej Uchwałą nr XXX/229/2014 Rady Gminy Lelis z dnia 28.04.2014 r. w sprawie przyjęcia „Strategii Rozwoju Gminy Lelis na lata 2014 -2030”. Z uwagi na długofalowość założeń wskazanych w Strategii, których wizja wskazuje realizację działań mających na celu „Poprawę jakości życia mieszkańców z zachowaniem tożsamości historycznej i regionalnej oraz wzrostem poczucia bezpieczeństwa” przy stwierdzeniu, że „Gmina Lelis – to miejsce atrakcyjne do mieszkania i przyjazne dla inwestorów oraz turystów pod względem wysokiego poziomu życia, wykształconego społeczeństwa, zadbanego otoczenia i czystego środowiska, przyjaznych warunków dla rozwoju przedsiębiorczości, wyspecjalizowanej bazy turystycznej, wyprofilowanego rolnictwa, rozwiniętej infrastruktury technicznej i bazy sportowo-rekreacyjnej, chroniąca walory krajoznawcze, dziedzictwo kulturowe oraz wartości regionalne” dokument w zasadniczy sposób pokazuje ważność regionalnego dziedzictwa historycznego ujętego również w celach Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami.

W Strategii Rozwoju Gminy przewidziano, że w latach 2014-2030 zostanie podjęta realizacja 9 celów strategicznych, obejmujących zakres:

- *Cel 1. „Poprawy atrakcyjności inwestycyjnej oaz rozwój przedsiębiorczości w gminie”*
- *Cel 2. „Wzrostu konkurencyjności gminy poprzez rozbudowę infrastruktury technicznej”*
- *Cel 3. „Zwiększenia dostępności komunikacyjnej na terenie gminy”*
- *Cel 4. „Poprawy jakości bazy lokalowej obiektów użyteczności publicznej oraz zagospodarowania przestrzeni publicznej”*
- *Cel 5. „Zwiększenia atrakcyjności turystyczno-krajoznawczej gminy oraz wzrostu konkurencyjności bazy turystycznej”*
- *Cel 6. „Podwyższenia konkurencyjności gospodarstw rolnych oraz wzrostu jakości życia na obszarach wiejskich”*
- *Cel 7. „Pobudzenia aktywności mieszkańców w życiu społecznym i gospodarczym gminy”*

- *Cel 8. „Poprawy jakości życia mieszkańców, wykorzystanie kapitału ludzkiego poprzez kształcenie i podwyższenie kwalifikacji zawodowych”,*
- *Cel 9. „Wzrostu konkurencyjności Gminy poprzez wykorzystanie nowych technologii”*

Realizacja celu 5. jest najbardziej istotna z punktu widzenia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami.

Strategia w dziale 6 pn. „Turystyka i rekreacja” uwzględnia charakterystykę najciekawszych atrakcji turystycznych na terenie Gminy Lelis. Zalicza tu:

1. Drewniany Kościół pw. Św. Anny z 1756 roku oraz znajdującą się obok drewnianą dzwonnice z 1892 roku w miejscowości Dąbrówka. Miejsce wyróżniające się nie tylko pięknymi i zabytkowymi obrazami, rzeźbami, ale również tajemniczością objawień i cudownych uzdrowień na Kurpiach. W kościele znajduje się m.in.: Obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem z I poł. XVIII w.; Rzeźba – Marii z Dzieciątkiem z XVIII w. wykonana z drewna; oraz liczne krucyfiksy z XVIII, XIX i XX wieku. W miejscu, gdzie dzisiaj stoi w Dąbrówce kościół szumiały niegdyś kilkusetletnie sosny, także sosny bartne. Do dnia dzisiejszego, co roku we wrześniu do Dąbrówki odbywają się pielgrzymki upamiętniające cudowne objawienia na Kurpiach, a także imprezy folklorystyczne nawiązująca swą nazwą do minionych wydarzeń: **„...tam, gdzie barć cudowna stała”**.
2. Drewniany Kościół pw. Matki Bożej Nieustającej Pomocy przeniesiony w 1989 r. do Lelisa, zbudowany w końcu XIX w. w miejscowości Nowa Wieś Zachodnia (gm. Olszewo-Borki), stanowiący ważny punkt w przewodniku dla odwiedzających naszą gminę. Kościół jest potwierdzeniem wznoszenia drewnianych budowli, charakterystycznych dla ludności Kurpiowskiej budującej z tego solidnego tworzywa.
3. Utworzony w 1997 roku Ośrodek Etnograficzny zawierający liczne eksponaty, prezentujący codzienne życie ludności Puszczy Kurpiowskiej. Zawierający dwie odtworzone izby na wzór typowej chaty kurpiowskiej. Ośrodek Etnograficzny zawiera również wystawę m.in.: garncarstwa, krosen, wikliny, narzędzi rolniczych i łowieckich. Prezentuje także fragment dawnej, dzikiej Puszczy Kurpiowskiej. Można zobaczyć w rzeczywistych rozmiarach zwierzęta typowe dla Puszczy: wilka, jelenia, zająca, borsuka oraz nie spotykane już dzisiaj ptactwo.

W rozdziale tym Strategia opisuje również, że region kurpiowski, obok regionu góralskiego zaliczany jest do najlepiej zachowanych i kultywowanych kultur ludowych w Polsce. Walory artystyczne spotykamy w całej wytwórczości regionalnej. Dotyczy to zarówno chat kurpiowskich, gdzie dekorowano szczyt stojący frontem do drogi czy drzwi wejściowe do chaty. Najbardziej interesującymi, a zarazem kontynuowanymi do dziś są wyroby związane z obrzędowością. Dotyczy to zarazem kolorowych wycinanek, umieszczanych na białych ścianach w izbach, kierpców, bukietów zdobiących dom w okresie świąt jak też zabawek choinkowych, pisanek, palm wielkanocnych. W gminie Lelis wciąż żywa jest kultura kurpiowska, świadczą o tym tłumy mieszkańców oraz turystów biorących udział w organizowanych corocznych imprezach folklorystycznych. Ludowe zwyczaje i obrzędy w gminie Lelis to m.in.: „Dożynki na Kurpiach”, „Kurpiowskie Granie” oraz „Darcie pierza”.

Strategia definiuje również podział na:

1) Obiekty kultu religijnego

- 1) Parafia Rzymsko-Katolicka pw. MB Nieustającej Pomocy w Lelisie
Do parafii należą miejscowości: Lelis, Durlasy część wsi Długi Kąt.
Liczba wiernych – 1200 osób.

- 2) Parafia Rzymsko -Katolicka pw. Miłosierdzia Bożego w Łęgu Starościńskim
Do parafii należą miejscowości: Łęg Starościński, Łęg Przedmiejski, Kurpiowskie, Kurpiowskie Nowe i Szafarczyska.
Liczba wiernych – 1730 osób.
- 3) Parafia Rzymsko -Katolicka pw. NMP Częstochowskiej w Obierwi
Do parafii należą miejscowości; Obierwia, Chudek, Olszewka i Szwendrowy Most. Liczba wiernych – 2000 osób.
- 4) Parafia Rzymsko -Katolicka pw. Św. Anny w Dąbrówce
Do parafii należą miejscowości: Dąbrówka, Bienduszka, Gąski, Nasiadki, Płoszyce i Szkwa.
Liczba wiernych – 1419 osób.

2) Cmentarze

- 1) Cmentarz wojenny żołnierzy niemieckich z I wojny światowej w miejscowości Kurpiowskie kol. Mierzejewo,
- 2) Cmentarz wojenny żołnierzy niemieckich z I wojny światowej w miejscowości Szkwa,
- 3) Cmentarz Mariawicki w miejscowości Długi Kąt,
- 4) Mogiła żołnierza polskiego poległego w 1939 r. w miejscowości Durlasy
- 5) Mogiła polaka zamordowanego przez Niemców w m. Durlasy,

- 6) Cmentarz grzebalny parafii Rzymsko-Katolickiej p.w. Św. Anny w Dąbrówce,
- 7) Cmentarz grzebalny parafii Rzymsko-Katolickiej w Lelisie,
- 8) Cmentarz grzebalny parafii Rzymsko-Katolickiej w Obierwi,
- 9) Cmentarz grzebalny parafii Rzymsko-Katolickiej w Łęgu Starościńskim.

Strategia Rozwoju Gminy Lelis na lata 2014-2030 jest zatem dokumentem, który najwyraźniej przedstawia wizję rozwoju tego terenu przy jednoczesnym nakreśleniu uwarunkowań wewnętrznych wynikających z tego obszaru. Ma to bezpośrednie przełożenie na założenia i cele ujęte w Gminnym Programie Ochrony nad Zabytkami.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami wykazuje zgodność z zapisami miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Lelis uchwalonego uchwałą Nr VII/41/03 Rady Gminy Lelis w dniu 28 sierpnia 2003 r. Rozdział 3 zawiera ustalenia dotyczące wartości kulturowych i środowiska przyrodniczego, a w szczególności:

- dla terenów położonych na obszarach stanowisk archeologicznych ustalony został obowiązek:
 - 1) uzgadniania decyzji o ustaleniu warunków zabudowy i zagospodarowania terenu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków,
 - 2) powiadamiania inwestorów o konieczności przeprowadzania:
 - a) archeologicznych badań wykopaliskowych - wyprzedzających planowane zmiany i inwestycje,
 - b) prac archeologicznych przy robotach ziemnych związanych z inwestycją i trwałym zagospodarowaniem terenu - z rygiem ich zmiany na archeologiczne badania wykopaliskowe, w przypadku ujawnienia w trakcie robót ziemnych - obiektów archeologicznych, wyprzedzających działania inwestycyjne,
 - 3) zakres badań i prac archeologicznych wymienionych w pkt. 2 ustala Wojewódzki Konserwator Zabytków na etapie uzgadniania decyzji o ustaleniu warunków zabudowy i zagospodarowania terenu.

- Dla Kościoła Parafialnego, p. w. Św. Anny w Dąbrówce ustalono strefy:
 - 1) "A"- ścisłej ochrony konserwatorskiej - w granicach własności,
 - 2) "E" - ochrony ekspozycji w promieniu 50,0 m od granic własności,

W granicach strefy "A" ustala się obowiązek uzgadniania wszelkich decyzji planistycznych oraz prac budowlanych i remontowych przy obiektach z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

W granicach strefy "E" ustala się zakaz:

- 1) realizacji zabudowy przekraczającej 2 kondygnacje,
- 2) zwartych nasadzeń wysoką roślinnością,
- 3) realizacji masztów telefonii komórkowej i reklam wielkoformatowych.

Ujęty został wykaz obiektów zabytkowych znajdujących się w rejestrze i ewidencji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków:

Ustalony został następujący obowiązek dla obiektów wpisanych do rejestru zabytków i ujętych w ewidencji konserwatora zabytków:

- 1) uzgadniania decyzji o ustaleniu warunków zabudowy i zagospodarowania terenu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków,
- 2) prowadzenia wszelkich prac remontowych i modernizacyjnych dla których nie jest wymagane pozwolenie na budowę w uzgodnieniu i pod nadzorem Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

- W zakresie ochrony środowiska ustalono:

- 1) ochronę i zakaz uszczuplania terenów istniejących lasów i gruntów leśnych poza terenami wyznaczonymi w niniejszej uchwale,
- 2) ochronę i utrzymanie istniejących skupisk zieleni, zadrzewień oraz ukształtowania powierzchni terenu,
- 3) ochronę istniejących cieków wodnych z zapewnieniem budowy przepustów pod projektowanymi drogami,
- 4) zakaz lokalizacji obiektów mogących znacząco oddziaływać na środowisko nie związanych z funkcją danego obszaru,
- 5) zakaz odprowadzania nie oczyszczonych ścieków do wód powierzchniowych i do ziemi,
- 6) zakaz niszczenia wydm,
- 7) nakaz realizacji płyt obornikowych i zbiorników na gnojowicę,
- 8) zakaz realizacji obiektów budowlanych i ogrodzeń w odległościach mniejszych niż:
 - a) 25,0 m od linii brzegowej rzeki Narew, Omulew, Rozoga, Szkwa i Piasecznica,
 - b) 10,0 m od linii brzegowej innych wód płynących,
 - c) 3,0 m od korony rowów melioracyjnych,
 - d) 5 m od skarp tarasów rzecznych,
- 9) zakaz zasypywania rowów melioracyjnych.

W zakresie kształtowania środowiska przyrodniczego ustalono:

- minimalny udział powierzchni biologicznie czynnej, w powierzchni każdej działki wynosi :
 - a) dla zabudowy mieszkaniowej jednorodzinnej – 50%,
 - b) dla zabudowy letniskowej – 70 %,
 - c) dla zabudowy usługowej i produkcyjnej - 30 %,

- dla terenów leśnych ustala się maksymalne powierzchnie przeznaczone pod zabudowę:
 - d) dla zabudowy mieszkaniowej jednorodzinnej – nie więcej niż 300 m²,
 - e) dla zabudowy letniskowej – 20 % pow. działki, nie więcej niż 200 m²,
 - f) dla zabudowy usługowej - do 50 % pow. działki, nie więcej niż 500 m².
- obowiązek wprowadzenia pasów zieleni wysokiej i niskiej wzdłuż dróg i ulic.
- nakaz zagospodarowania nie wykorzystanych gospodarczo terenów w strefach ochronnych linii energetycznych poprzez nasadzenia zieleni niskiej i średniowysokiej.

6. Dziedzictwo kulturowe Gminy Lelis

6.1. Zarys historii gminy Lelis

Gmina Lelis położona jest w północno-wschodniej części powiatu ostrołęckiego, w województwie mazowieckim, w bezpośrednim sąsiedztwie miasta Ostrołęki w dorzeczu dolnych odcinków dwóch rzek dopływów Narwi: Szkwy zwanej kiedyś inaczej Skwą i Rozogi. Źródła tych rzek znajdują się na Mazurach i wchodzą w skład obszaru dorzecza Wisły.

Narew wyznacza też południową granicę gminy z gminą Rzekuń i miastem Ostrołęką. Ponadto sąsiadami są gminy: Olszewo Borki, Baranowo i Kadzidło z powiatu ostrołęckiego oraz Zbójna i Miastkowo z powiatu łomżyńskiego. Przez gminę przebiega odcinek trasy z Warszawy przez Ostrołękę na Mazury. Położenie geograficzne siedziby gminy – Lelisa to: 21°, 33', 26" długości geograficznej wschodniej i 53°, 10', 26" szerokości geograficznej północnej.

Obszar gminy aktualnie wynosi 19 709 ha, odległości od siedziby powiatu – Ostrołęki 12 km, zaś od stolicy województwa mazowieckiego – Warszawy 130 km. W skład gminy wchodzi 22 miejscowości i 23 sołectwa. Sołectwami są: Aleksandrowo, Białobiel, Dąbrówka, Długi Kąt, Durlasy, Gąski, Gnaty, Gibałka, Kurpiewskie, Lelis, Łęg Przedmiejski, Łęg Starościński – Walery, Łęg Starościński, Łodziska, Nasiadki, Obierwia, Olszewka, Płoszyce, Siemnocha, Szafarnia, Szafarczyska, Szkwa, Szwendrowy Most. Różnica między miejscowościami a sołectwami jest taka, że miejscowość Łęg starościński dzieli się na dwa sołectwa: Łęg Starościński i Łęg Starościński – Walery.

Ukształtowanie powierzchni, inaczej mówiąc rzeźba terenu, wynika z budowy geologicznej utworów najmłodszych, jak też działalności erozyjnej. Na terenie gminy Lelis mamy powierzchnię płaską, lekko nachyloną z północy na południe. Na niektórych terenach zachowały się do dziś ładnie wykształcone charakterystyczne wydmy paraboliczne. Pewnym urozmaiceniem poza wzgórzami wydmy są płytkie doliny rzek i cieków. Wysokość nad poziomem morza wynosi kilkadziesiąt metrów. Gleby są na ogół nieurodzajne, należące do najniższych klas bonitacyjnych, (80% to klasa V i VI) powstałe przede wszystkim na utworach lodowcowych i wodnolodowcowych. Zalesienie gminy wynosi 36%

Przez gminę lub na granicy przepływa 5 rzek: Narew, Omulew, Rozoga, Szkwa i Piasecznia. Płyną one (poza Narwią) równoległe do siebie w płaskich zabagnionych dolinach. Poza Szkwą wszystkie rzeki zostały uregulowane. Wysoka lesistość oraz występowanie rzadkich gatunków roślin i zwierząt spowodowały, że gmina zaliczona została do obszaru funkcjonalnego "Zielonych Płuc Polski"

6.2. Charakterystyka zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

Charakterystyczne piękno i wyjątkowość dla gminy stanowią wydmy paraboliczne we wsi Durlasy. Również nieodzownym elementem krajobrazu gminy są liczne kapliczki oraz krzyże przydrożne (Szafarnia, Płoszyce, Durlasy, Nasiadki), przypominające o głębokiej wierze ludu puszczańskiego. Najciekawsze krajobrazowo tereny położone są w północno - wschodniej części gminy. W rejonie tym zachowała się jeszcze drewniana architektura ludowa (chałupy kurpiowskie).

Specyfiką Niziny Kurpiowskiej są tereny piaszczyste, o znacznej przewadze lasów i użytków zielonych, które stanowią 63,7% użytków rolnych. Użytki rolne stanowią 51,4% obszaru gminy, natomiast 36% powierzchni obejmują lasy. Gmina Lelis liczy 9 728 mieszkańców, w tym 4 896 mężczyzn i 4 832 kobiet. Gęstość zaludnienia wynosi 44 osób/km².

Do najciekawszych i najbardziej urokliwych atrakcji turystycznych na terenie Gminy Lelis należy zabytkowy drewniany kościół p.w.św. Anny pochodzący z 1756 r. oraz znajdująca się obok zabytkowa drewniana dzwonnica z 1892 r. w miejscowości Dąbrówka. Miejsce wyróżnia się nie tylko pięknymi i zabytkowymi obrazami, rzeźbami, ale również tajemniczością objawień i cudownych uzdrowień na Kurpiach. W kościele znajduje się m.in. Obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem z I poł. XVIII w. Rzeźba – Marii z Dzieciątkiem z XVIII w. wykonana z drewna oraz liczne krucyfiksy z XVIII, XIX i XX wieku. Kościół w Dąbrówce został przeniesiony w 1883 r. z Kadzidla. Od roku 2004 do dnia dzisiejszego, co roku we wrześniu do Dąbrówki zmierzają pielgrzymki upamiętniające cudowne objawienia na Kurpiach, a także odbywa się tam impreza folklorystyczna nawiązująca swą nazwą do minionych wydarzeń; „**Tam gdzie barć cudowna stała**”. Gmina Lelis bogata jest również w unikalne pomniki przyrody. Okazała lipa drobnolistna rośnie we wsi Dąbrówka przy zabytkowym kościele, zabytkowe jałowce – we wsi Długi Kąt, sosna o dwóch pniach w m. Białobiel.

6.3. Gminna ewidencja zabytków

Na podstawie ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami jest prowadzona ewidencja zabytków gminy Lelis. Ewidencja zabytków prowadzona jest przez Wójta Gminy Lelis w formie zbiorów kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy. Dla zabytków nieruchomych historycznych na kartach adresowych podawane są następujące informacje: adres lub lokalizacja zabytku, krótka charakterystyka funkcji oraz wyglądu wraz z dokumentacją fotograficzną a także uwagi dotyczące stanu obecnego.

Gminna ewidencja zabytków zawiera 19 pozycji.

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Adres	Informacja o wpisie do rejestru zabytków
1.	Dąbrówka	Kościół Parafialny pw. Św. Anny	Dąbrówka	Decyzja nr A 28/81/124 z 12.06.1981 r. Nr rejestru A-458

2.	Dąbrówka	Dzwonnica wraz z otoczeniem w granicach działki nr 216	Dąbrówka	Decyzja MWKZ oznaczona DO.4164/4/10 Nr 990/10 z 22.09.2010 r. Nr rejestru A-983
3	Dąbrówka	Plebania drewniana	Dąbrówka 49	
4	Dąbrówka	Dom organistówka	Dąbrówka 51	
5	Dąbrówka	Kapliczka przy dzwonnicy	Dąbrówka	
6	Dąbrówka	Cmentarz grzebalny parafii Rzymsko-Katolickiej p.w. św. Anny	Dąbrówka	
7	Długi Kąt	Cmentarz Mariawicki	Długi Kąt 40a	
8	Durlasy	Mogiła Żołnierza Polskiego poległego w 1939 r.	Durlasy	
9	Durlasy	Mogiła Polaka zamordowanego przez Niemców	Durlasy	
10	Kurpiewskie	Cmentarz wojenny żołnierzy niemieckich	Kurpiewskie	
11	Łęg Starościński	Dom drewniany	Łęg Starościński 5	
12	Łęg Starościński	Dom drewniany	Łęg Starościński 14	
13	Płoszyce	Spichlerz – dom drewniany	Płoszyce 50	
14	Szafarczyska	Chałupa	Szafarczyska 11	
15	Szkwa	Cmentarz wojenny żołnierzy niemieckich	Szkwa	
16	Szkwa	Krzyż	Szkwa	
17	Obierwia	Kapliczka murowana	Obierwia	
18	Olszewka	Szkoła drewniana	Olszewka	
19	Szafarnia	Kapliczka przydrożna	Szafarnia	

6.4. WYKAZ STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH Z TERENU GMINY LELIS

L.P.	Miejscowość	Obszar AZP	Nr stanowiska na obszarze	Nr stanowiska w miejscowości	Funkcja i chronologia stanowiska
1	Długi Kąt	36-71	2	1	osada- epoka brązu
2	Długi Kąt	36-71	3	2	osada - wczesna epoka żelaza
3	Długi Kąt (kol. Wydmy)	36-71	4	1	śląd osadnictwa
4	Dąbrówka	36-72	6	2	osada, okres nowożytny
5	Dąbrówka	36-72	7	2	znalezisko luźne paleolit, mezolit
6	Gąski	36-72	15	3	osada- wczesne średniowiecze
7	Gąski	36-72	16	4	osada- wczesne średniowiecze
8	Gąski	36-72	17	5	osada- wczesne średniowiecze
9	Nasiadki (Stara Wieś)	36-72	20	2	osada- wczesne średniowiecze
10	Nasiadki (Stara Wieś)	36-72	21	3	punkt-osadnictwa – okres hałat
11	Szkwa	36-72	3	3	znalezisko- luźne mezolit/neolit
12	Szkwa	36-72	4	4	śląd osadnictwa wczesne średniowiecze
13	Szkwa	36-72	5	5	osada - wczesna epoka żelaza
14	Obierwia	37-70	25	1	osada, średniowiecze
15	Obierwia	37-70	26	2	śląd osadnictwa - średniowiecze
16	Obierwia	37-70	27	3	śląd osadnictwa starożytność
17	Obierwia	37-70	34	4	osada, średniowiecze
18	Obierwia (kol. Małachowo)	37-70	31	1	osada – epoka brązu
19	Obierwia (kol. Małachowo)	37-70	32	2	osada, kultura łużycka – epoka brązu
20	Obierwia (kol. Małachowo)	37-70	33	3	śląd osadnictwa, kultura łużycka – epoka brązu

21	Obierwia (kol. Małachowo)	37-70	56	5	ślad osadnictwa, kultura łużycka – epoka brązu
22	Obierwia (kol. Małachowo)	37-70	57	6	ślad osadnictwa, kultura łużycka – epoka brązu
23	Obierwia (kol. Małachowo)	37-70	58	7	ślad osadnictwa, – epoka brązu
24	Obierwia (kol. Małachowo)	37-70	59	8	ślad osadnictwa, kultura łużycka – epoka brązu
25	Obierwia (kol. Kurzyska)	37-70	28	1	ślad osadnictwa, – epoka brązu
26	Obierwia (kol. Kurzyska)	37-70	29	2	osada - epoka brązu
27	Obierwia (kol. Kurzyska)	37-70	30	3	osada, kult. łużycka – epoka brązu
28	Obierwia (kol. Smoliska)	37-70	41	2	ślad osadnictwa epoka kamienia
29	Obierwia (kol. Smoliska)	37-70	43	4	ślad osadnictwa - średniowiecze
30	Obierwia (kol. Smoliska)	37-70	44	5	ślad osadnictwa- epoka brązu
31	Obierwia (kol. Smoliska)	37-70	45	6	ślad osadnictwa - neolit
32	Obierwia (kol. Smoliska)	37-70	46	7	ślad osadnictwa - starożytność
33	Obierwia (kol. Smoliska)	37-70	47	8	osada- epoka brązu
34	Obierwia (kol. Smoliska)	37-70	51	9	osada- neolit
35	Obierwia (kol. Smoliska)	37-70	52	10	osada- neolit
36	Obierwia (kol. Smoliska)	37-70	53	11	osada- starożytność
37	Obierwia (kol. Smoliska)	37-70	54	12	osada- epoka brązu
38	Obierwia (kol. Smoliska)	37-70	55	13	ślad osadnictwa- starożytność
39	Olszewka	37-70	13	5	osada - starożytność
40	Olszewka	37-70	14	6	ślad osadniczy, osada NOW
41	Olszewka	37-70	17	9	osada - wczesna epoka brązu
42	Olszewka	37-70	21	13	osada - średniowiecze
43	Olszewka	37-70	22	14	osada - neolit- epoka brązu

44	Olszewka (kol. Chrusty)	37-70	23	1	osada- epoka brązu
45	Olszewka (kol. Kąty)	37-70	4	2	osada, PŚ/NOW
46	Olszewka (kol. Kąty)	37-70	10	4	osada, I-II w. epoka brązu
47	Olszewka (Krzyżówki)	37-70	5	3	osada Ś, osada NOW
48	Gibałka	37-71	1	1	osada, średniowiecze
49	Gibałka	37-71	2	2	śląd osadnictwa - średniowiecze
50	Gibałka	37-71	3	1	osada - wczesna epoka żelaza
51	Gnaty (kol. Jęgliny)	37-71	4	1	śląd osadnictwa, neolit - epoka brązu
52	Lelis (kol. Podjebranie)	37-71	7	1	znalezisko- luźne, nieokreślona
53	Łodziska	37-71	5	1	osada, wczesne średniowiecze
54	Łodziska	37-71	6	3	osada, neolit – epoka brązu
55	Lelis	37-72	17	1	znalezisko luźne
56	Kurpiewskie (kol. Kozówki)	37-72	5	1	osada - neolit
57	Kurpiewskie Nowe	37-72	4	1	śląd osadnictwa - wczesna epoka żelaza
58	Kurpiewskie (kol. Mierzejewo)	37-72	29	1	śląd osadnictwa - mezolit
59	Łęg Przedmiejski (kol. Chrusty)	37-72	13	1	znalezisko luźne - neolit
60	Łęg Przedmiejski (kol. Chrusty)	37-72	14	2	obozowisko - mezolit
61	Łęg Przedmiejski (kol. Roszczycha)	37-72	1	1	osada, XIV-XV w.
62	Łęg Przedmiejski (kol. Roszczycha)	37-72	2	2	osada- neolit
63	Łęg Starościński	37-72	7	1	obozowisko - mezolit
64	Łęg Starościński (kol. Góry)	37-72	6	1	śląd osada, neolit - epoka brązu

65	Łęg Starościński (kol. Leśna Góra)	37-72	11	1	osada - mezolit
66	Łęg Starościński (kol. Mała Wioska)	37-72	8	1	osada- neolit
67	Łęg Starościński (kol. Podgrądzie)	37-72	9	1	śląd osadnictwa wczesna epoka żelaza
68	Łęg Starościński (kol. Podgrądzie)	37-72	10	2	śląd osadnictwa – epoka brązu
69	Łęg Starościński (kol. Gać)	37-72	12	1	obozowisko mezolit- neolit
70	Nasiadki	37-72	21	2	obozowisko mezolit
71	Szafarczyska	37-72	16	2	śląd osadnictwa, epoka brązu
72	Szafarczyska	37-72	18	3	osada, kultura łużycka, epoka brązu
73	Szafarczyska	37-72	19	4	znalezisko luźne, mezolit
74	Szafarczyska	37-72	20	5	obozowisko - mezolit/neolit
75	Kurpiewskie (kol. Mierzejewo)	37-73	2	1	znalezisko luźne, nieokreślona
76	Kurpiewskie (kol. Mierzejewo)	37-73	2	3	znalezisko luźne, nieokreślona
77	Olszewka	38-70	46	8	średniowiecze
78	Łęg Przedmiejski (kol. Muszyństwo)	38-71	1	1	osada- kultura łużycka, epoka brązu
79	Łęg Przedmiejski (kol. Muszyństwo)	38-71	2	2	śląd osadnictwa epoka kamienia
80	Łęg Przedmiejski (kol. Muszyństwo)	38-71	3	3	osada - epoka brązu
81	Łęg Przedmiejski (kol. Księży Las)	38-71	4	1	osada - epoka brązu
82	Łęg Przedmiejski (kol. Klimuty)	38-71	5	1	śląd osadnictwa, epoka kamienia- wczesna epoka brązu
83	Łęg Przedmiejski (kol. Celowizna)	38-72	5	1	osada, neolit
84	Łęg Przedmiejski (kol. Celowizna)	38-72	6A	2A	obozowisko, mezolit/neolit

85	Łęg Przedmiejski (kol. Celowizna)	38-72	6B	2B	osada, epoka kamienia
86	Łęg Przedmiejski (kol. Celowizna)	38-72	17	4	osada, epoka kamienia
87	Łęg Przedmiejski (kol. Jeżyły)	38-72	4	1	osada starożytna
88	Łęg Przedmiejski (kol. Koźlicza)	38-72	10	1	znalezisko luźne, nieokreślona
89	Łęg Przedmiejski (kol. Kruczyki)	38-72	2	1	obozowisko, mezolit
90	Łęg Przedmiejski (kol. Kurpiewiaki)	38-72	1A	1A	obozowisko, mezolit
91	Łęg Przedmiejski (kol. Kurpiewiaki)	38-72	1B	1B	osada, epoka brązu
92	Łęg Przedmiejski (kol. Ponicha)	38-72	8	1	obozowisko - mezolit/neolit
93	Łęg Przedmiejski (kol. Ponicha)	38-72	9	2	śląd osadnictwa – mezolit/neolit
94	Łęg Przedmiejski (kol. Pyskły)	38-72	7A	1A	obozowisko, mezolit
95	Łęg Przedmiejski (kol. Pyskły)	38-72	7B	1B	obozowisko, neolit
96	Łęg Przedmiejski (kol. Woldaszka)	38-72	3A	1A	osada - neolit
97	Łęg Przedmiejski (kol. Woldaszka)	38-72	3B	1B	obozowisko, mezolit
98	Łęg Przedmiejski (kol. Woldaszka)	38-72	3C	1C	obozowisko, mezolit
99	Łęg Przedmiejski (kol. Siedliska)	38-72	13	1	znalezisko luźne, mezolit

6.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy

1. Kościół parafialny pw. św. Anny z 1756 r.

2. Dzwonnica wraz z otoczeniem w granicach działki nr 216 z 1893 r.

7. Priorytety i kierunki działań programu opieki nad zabytkami

Priorytet 1. Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy.

Cel ten koresponduje z zadaniami gminy określonymi w art.87 ust.2 pkt 3 i 6 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami:

- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków.

Priorytet 2. Ochrona i świadome kształtowanie obrazu kulturowego

Cel ten koresponduje z zadaniami gminy określonymi w art.87 ust.2 pkt 1 i 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

- włączenie problemów *ochrony zabytków* do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- uwzględnianie uwarunkowań *ochrony zabytków*, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.

Priorytet 3. Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości

Cel ten koresponduje z zadaniami gminy określonymi w art.87 ust.2 pkt 4, 5 i 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;

- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Priorytet I: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy

Kierunki działań	Zadania
Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania	<ul style="list-style-type: none"> • dofinansowanie prac rewaloryzacyjnych przy obiektach niebędących własnością gminy w postaci stosownej uchwały dotyczącej dotacji na prace remontowo-konserwatorskie przy zabytkach ruchomych i nieruchomych, • pomoc właścicielom obiektów zabytkowych w pozyskiwaniu środków na odnowę zabytków • stała opieka nad zabytkami, • zabezpieczenie obiektów zabytkowych przed pożarem, zniszczeniem i kradzieżą
Podjęcie działań zwiększających atrakcyjność zabytków na potrzeby społeczne, turystyczne i edukacyjne	<ul style="list-style-type: none"> • prowadzenie bieżących prac porządkowych przy zabytkach

Priorytet II: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego

Kierunki działań	Zadania
Rozszerzenie zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego gminy	<ul style="list-style-type: none"> • dokonywanie przeglądów zasobów wpisanych do rejestru zabytków, • wystąpienie do wojewódzkiego konserwatora zabytków cennych obszarów i obiektów zabytkowych.
Ochrona układów ruralistycznych na obszarach wiejskich	<p>Poprawa ładu przestrzennego wsi oraz zapobieganie rozpraszaniu osadnictwa poprzez:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ochronę historycznie ukształtowanego układu dróg, • wypełnianie zabudową wolnych działek budowlanych w obszarach centrów wsi oraz historycznych siedlisk w zgodzie z historyczną kompozycją danego układu i gabarytami oraz formą architektoniczną tworzącej go zabudowy, • wyznaczanie w planach miejscowych nowych terenów pod zabudowę na zasadzie kontynuacji historycznych siedlisk

Priorytet III: Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości

Kierunki działań	Zadania
Szeroki dostęp do informacji o dziedzictwie kulturowym gminy	<ul style="list-style-type: none"> • udostępnienie informacji o zabytkach gminy na stronie internetowej gminy • utworzenie gminnego systemu informacji i promocji (bazy danych) środowiska, kulturowego, • opracowanie mapy zabytków gminy, jako atrakcyjnej graficznie formy promocji ułatwiającej dotarcie do wszystkich elementów dziedzictwa kulturowego
Edukacja i popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym	<ul style="list-style-type: none"> • organizowanie i wspieranie realizacji konkursów, wystaw i innych działań edukacyjnych, • inicjowanie i organizowanie obchodów Europejskich Dni Dziedzictwa w gminie, • wydawanie i wspieranie publikacji (w tym folderów promocyjnych, przewodników) poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego gminy, • wprowadzenie i upowszechnienie tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego do systemu edukacji przedszkolnej i szkolnej poprzez organizowanie i wspieranie zajęć, • prowadzenie monitoringu i weryfikacji obiektów uwzględnionych w gminnej ewidencji zabytków, • promocja regionalnego dziedzictwa kulturowego służąca kreacji produktów turystyki kulturowej, • opracowanie szlaków turystycznych (np. pieszych, rowerowych, konnych, samochodowych) wykorzystujących walory dziedzictwa kulturowego, • utworzenie i modernizacja elementów infrastruktury służących funkcjonowaniu i rozwojowi turystyki .

8. Instrumenty służące realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

Zadania określone w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami Gminy Lelis mogą być wykonywane przy pomocy następujących instrumentów:

- instrumentów prawnych – wynikających z przepisów ustawowych obejmujących między innymi uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, wykonywanie decyzji administracyjnych wojewódzkiego konserwatora zabytków, stref ochrony konserwatorskiej;
- instrumentów finansowych obejmujących między innymi dofinansowanie prac konserwatorskich i remontowych przy obiektach zabytkowych, korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje, dofinansowania, nagrody, zachęty finansowe dla właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych;
- instrumentów koordynacji obejmujących między innymi poprzez realizację projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich, powiatowych i gminnych strategiach, planach rozwoju lokalnego itp., współpraca z ośrodkami naukowymi i akademickimi, współpraca z organizacjami wyznaniowymi w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami;
- instrumentów społecznych obejmujących między innymi poprzez działania edukacyjne promocyjne, współdziałanie z organizacjami społecznymi;
- instrumentów kontrolnych obejmujących między innymi aktualizację gminnej ewidencji zabytków, monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego.

9. Zasady oceny realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

Gminny Program Opieki nad zabytkami Gminy Lelis, po zaopiniowaniu przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, zostanie przedstawiony Radzie Gminy w celu przyjęcia go uchwałą. Program został opracowany na okres 4 lat. Co dwa lata Wójt będzie sporządzał sprawozdanie z realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami i przedstawiał je Radzie Gminy.

Wykonanie sprawozdania powinna poprzedzić ocena poziomu realizacji gminnego programu uwzględniająca:

- a) wykonanie zadań przyjętych do realizacji w okresie czteroletnim obowiązywania gminnego programu opieki nad zabytkami,
- b) efektywność ich wykonania.

Poniżej wskazuje się następujące wskaźniki oceniające poziom realizacji gminnego programu:

W ramach priorytetu I: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy

- poziom (w %) wydatków budżetu gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami,
- wartość pozyskanych środków finansowych ze źródeł pozabudżetowych przez gminę,
- wartość pozyskanych środków finansowych ze źródeł pozabudżetowych przez właścicieli zabytkowych obiektów,
- liczba obiektów poddanych pracom porządkowym, pracom zabezpieczającym przed pożarem, zniszczeniem lub kradzieżą.

W ramach priorytetu II: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego

- Liczba wniosków o wpis do rejestru zabytków obszarów, obiektów i zespołów zabytkowych,
- Liczba wniosków o uznanie obiektów i obszarów za pomniki historii,
- Poziom (w %) objęcia terenu gminy wykonanymi miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego.

W ramach priorytetu III: Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości

- Liczba opracowań zamieszczonych na stronie internetowej gminy, map,
- Liczba zrealizowanych konkursów, wystaw, działań edukacyjnych na terenie gminy,
- Liczba utworzonych szlaków turystycznych, tras rowerowych, konnych,
- Liczba opracowanych, wydanych wydawnictw (w tym folderów promocyjnych, przewodników)
- Liczba utworzonych, zmodernizowanych elementów infrastruktury służących funkcjonowaniu i rozwojowi turystyki kulturowej,

10. Źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Zadania związane z opieką nad zabytkami na terenie gminy Lelis mogą być finansowane, między innymi z następujących źródeł:

- z budżetu gminy (w miarę posiadanych możliwości),
- z budżetu Urzędu Marszałkowskiego Województwa Mazowieckiego,
- z budżetu Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków,
- z budżetu ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- ze środków unijnych,
- darowizny od osób fizycznych.

Art.87 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakłada na jednostki samorządu terytorialnego obowiązek sporządzenia programu opieki nad zabytkami. Przyjęty przez Radę Gminy w formie uchwały gminny program opieki nad zabytkami jest elementem polityki samorządowej. Służy podejmowaniu planowych działań dotyczących inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Program służy rozwojowi gminy poprzez dążenie do poprawy stanu zachowania zabytków, eksponowania walorów krajobrazu kulturowego, wykorzystania zabytków na potrzeby społeczne, gospodarcze i edukacyjne. Program opieki nad zabytkami powinien pomóc w aktywnym zarządzaniu zasobem stanowiącym dziedzictwo kulturowe gminy. Wskazane w programie działania są skierowane na poprawę stanu zabytków, ich adaptację i rewaloryzację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców i turystów. Jednocześnie mogą przyczynić się do zwiększenia atrakcyjności regionów, podniesienia konkurencyjności oferowanych produktów turystycznych, a także szerszego od dotychczasowego wykorzystania potencjału związanego z zachowanym dziedzictwem kulturowym. Gminny program opieki nad zabytkami, m.in. poprzez działania edukacyjne, może też budzić w lokalnej społeczności świadomość wspólnoty kulturowej, roli i znaczenia lokalnych wartości i wspólnych korzyści. Wspólna dbałość o zachowanie wartości kulturowych wzmacnia poczucie tożsamości, wspiera identyfikację jednostki z tzw. małą ojczyzną, zacieśnia procesy integracyjne w społeczności lokalnej, minimalizując niektóre negatywne skutki globalizacji. Współpraca środowisk samorządowych i konserwatorskich przy realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami powinna przynieść wszystkim stronom wymierne korzyści: zachowanie dziedzictwa kulturowego dla przyszłych pokoleń, poprawa stanu obiektów zabytkowych, zwiększenie atrakcyjności przestrzeni publicznych, rozwój społeczno-gospodarczy.